

ИРАКЛИЙ ЦЕРЕТЕЛИ – ЗА ПОРАЖЕНИЕТО НА ДЕМОКРАЦИЯТА В РУСИЯ

Ася Атанасова

Шуменски университет „Еп. Константин Преславски“

Резюме. През 1917 г. пред Русия се отваря шанс да тръгне по пътя на демократичното развитие. Между Февруарската революция и Октомврийския преврат тази възможност се увеличава, защото властта е в ръцете на политически сили, които желаят това. Една от тях е фракцията на меншевиките – по-умереното крило на Руската социалдемократическа работническа партия. През тези месеци политиката им е формирана от грузинеца Ираклий Церетели, който успява да промени тяхното отношение към два важни въпроса: войната и властта. Но нещо се обърква. Вместо да затвърди демокрацията, Временното правителство задълбочава кризата и все повече тласка масите вляво. Демокрацията в Русия не успява и претърпява крах, като същевременно допринася за налагането на тоталитарен режим в страната.

Keywords: democracy, revolution, Mensheviks, alternative, takeover

След разпадането на Съветския съюз изучаването на меншевизма става все по-актуална тема в изследванията на руските и чуждите историци. Преди това политическото течение сякаш не съществува, историята му е използвана единствено за да изпъкнат неговите съпартийци – болшевиките. Наричани „предатели“, „опортюнисти“, „притурка на буржоазията“, меншевиките и идеите им биват изопачавани и заклеймени, а лидерите им – сочени като едни от най-големите врагове на новата политическа система. Отваряйки архивите, ние виждаме другото лице на руската социалдемократия: умерено, компромисно, обърнато с лице на Запад. И може би точно заради тези си качества губещо в Русия. Но меншевиките са имали своя шанс, между февруари и октомври 1917 г. те са една от водещите партии в страната, като участват и в нейното управление. По този път ги повежда Ираклий Георгиевич Церетели (1881–1959). И сякаш за да докаже твърденията на собствената си фракция, че социалистите не трябва да влизат във властта преди извършването на социалистическа революция, неговата политика претърпява пълен провал. Това е един от важните въпроси на 1917 г. – защо в Русия реформите, които биха довели до демокрация, за пореден път не успяват?

След Февруарската революция еуфорията обхваща всички противници на самодържавието. Връщайки се в Петроград, Ир. Церетели казва, че цялата атмосфера е пропита с идеалите на свободата и народовластието (Церетели, 1963: 163). Сякаш това, за което са се борили Новиков, Радищев, декабристите, е на път да се осъществи. Но дали ще стане така? Знаейки начина, по който Русия продължава своето политическо развитие, виждайки напрежението в страната и днес, неограничената политическа, а и икономическа мощ на президентската институция, можем да се запитаме дали през февруари 1917 г. руснаците не свалят режима, който най-много им приляга. Къде другаде президентът посочва своя наследник още преди изборите, все едно те нямат никакво значение?

В началото на XX век Русия е изправена пред избор: или да затвърди абсолютната монархия, или да се преустрои в парламентарна монархия, или да тръгне по пътя на демокрацията и така да се доближи до развитите западни страни в Европа. Иронията е, че тя минава през всички тези фази на държавно управление, като демокрацията просъществува най-кратко време, за да бъде заменена от най-страшния режим, през който е минавала страната.

Само за няколко месеца на 1917 г. надеждите на тези, които искат да видят изграждането на демокрацията в Русия, са попарени твърде бързо. Става точно това, от което са се страхували най-много. Страната е разтърсена от още една революция, болшевиките взимат властта. За да сме коректни, събитията от октомври 1917 г. трябва да бъдат наречени не революция, а преврат, затова и те се явяват проклетие за всички, които посрещат с възторг свалянето на монархията. Неслучайно Петър Бицилли възкликва: „Сега свърши цялата история на Русия!“ (Бицилли, 2006: 660). Ситуацията в Русия се променя с бързи темпове, месеците между февруари и октомври са наситени със съдбоносни решения и действия. Страната пропуска още един шанс да тръгне по мирния път на реформи, които да я доближат до демократичните ценности и те да станат неизменна част от нейното развитие. Ако трябва да се търси аналог, подобно нещо се случва и по време на Първата руска революция 1905–1907 г. Тогава в Русия конституционната монархия не успява да заработи и да изиграе ролята на мост към прогресивното развитие на страната. През февруари 1917 г. с отказа си от престола Михаил Александрович праща конституционната монархия в „небитието“. Революциите в Русия не водят до нищо добро.

Един от важните въпроси, който вълнува съвременниците на 1917-а година, а и всички, които се интересуват от тези събития, е защо демокрацията не успява. Защо, въпреки че властта е спечелена от политически формации, които желаят точно това и зад които застава по-голямата част от народа, така чаканите промени са неосъществими? В тези няколко месеца Русия показва, че не е готова за демокрация и от един режим преминава в друг, още по-страшен и пагубен за страната.

Както за цялата страна, така и за Ир. Церетели, 1917 г. се явява съдбоносна, тя е пикът в политическата му кариера, неговият „звезден час“.

След разкола в Руската социалдемократическа работническа партия (РСДРП) през 1903 г. Ир. Церетели застава на страната на меншевиките. Четири години по-късно е избран за депутат във II Държавна дума, където оглавява социалдемократическата фракция. С ерудираното поведение и ораторския си талант Ир. Церетели бързо се превръща в един от изявените депутати на Думата, неговите речи винаги имат голям обществен резонанс, най-вече заради факта, че остро се изказва против политиката на Пьотр Столипин. През 1907 г. е обвинен в държавен преврат и заедно с други социалдемократи е хвърлен в затвора. Там става част от така наречената група на „сибирските цимервалдци“ и участва в издаването на списанията „Сибирское обозрение“ и „Сибирский журнал“. В Иркутск се сближава с Фьодор Дан, с когото ще станат водачи на центриското течение в меншевишката фракция. След Февруарската революция, на 20 март се връща в Петроград и става един от нейните лидери¹⁾.

Оттук започва възходът на политическата му кариера. Ир. Церетели буквално се превръща в човека, направил възможно съществуването на коалиционен блок между либерали и социалдемократи във Временното правителство. Неговото издигане до водач на меншевиките през 1917 г. съвпада и с най-значимите моменти от историята на самата фракция, но и с най-големия и последен крах в нейната история. За няколко месеца по-умереното течение в руската социалдемократия става водеща сила в страната, с която се съобразяват всички. Грузинецът предлага формула, по която да се ръководят социалистите, поддържайки Временното правителство в работата му за подкрепа на революцията, сключване на мирен договор без анексии и контрибуции, свикване на Учредително събрание и др. Разбира се, възникват два основни въпроса: защо и как меншевизмът от западаща партия по време на Февруарската революция се превръща в най-влиятелната организация в страната и защо при наличието на толкова известни лидери сред меншевиките, като Юлий Мартов, Александър Потресов, Павел Акселрод и др., точно Ир. Церетели съумява да стане лицето на социалдемократическата фракция? Отговорите и на двата въпроса не са еднозначни.

За състоянието на меншевизма по време на Февруарската революция най-добра оценка дава Организационният комитет (ОК) на РСДРП: „Революцията заварва нашата организация разбита и разпиляна при пълно отсъствие на връзка между града и промишления център. Положението в този смисъл е толкова лошо, колкото не е било и по време на нелегалното съществуване²⁾. Въпреки това обръщението продължава в по-оптимистично настроение, като се обобщава, че еуфорията от революцията води до „обединение на меншевишките течения“, до издаването на два ежедневника – „Вперёд“ и

„Рабочей Газеты“, което е показателно за бързото възстановяване на организацията.

Подобен спад в редиците на меншевизма се наблюдава и след краха на Първата руска революция, но и тогава те съумяват да се задържат на политическата сцена. Това говори за жизненост на фракцията, и най-вече за жизнеността на нейните идеи сред работниците, но все пак има конкретни причини за подема през зимата на 1917 г. Една от тях се крие в подхода им към политическите процеси в Русия, в различната стратегия, която те избират още от 1905 г. и която ги различава от болшевиките – това е използването на всички легални средства, предоставени от царското правителство. Меншевиките искат открита борба с абсолютизма, те не се страхуват да излязат от нелегалност, напротив, това според тях ще ги направи по-силни, а и ще ги доближи до електората им. Легалността ще е крачка и за осъществяването на още една тяхна визия за РСДРП – тя да се превърне действително в работническа партия, а не в „интелигентска“³⁾. Участието на пролетариата в Думата⁴⁾, в различни комисии и др. ще засили неговата политическа активност и самоорганизация. По този начин преходът към легален живот през 1917 г. за тях минава плавно и без проблеми. Важно е да се отбележи, че и самите работници желаят излизането от нелегалност, за тях това е доказателство, че самодържавието си е отишло. Друга причина за засилващата се роля на меншевиките е наличието на много ерудирани лидери, с които разполага фракцията. Хора, които могат да говорят добре и да поведат тълпата след себе си. Според Станислав Тютюкин в това се крие ключът към успеха през 1917 г. не само за меншевиките, но и за есерите (Тютюкин, 2002: 324). Като правило към редиците на умереното крило на руската социалдемократия принадлежат по-образовани хора, с по-широк мироглед, по-толерантни, с афинитет към писането⁵⁾. Неслучайно в самата фракция има и течение, носещо името „литератори“, които са против продължаването на революцията, диктатурата на пролетариата и др.

Въпреки че меншевизмът след февруари 1917 г. е разпокъсан на различни течения, това по своеобразен начин спомага за по-бързата му консолидация. По този начин той акумулира в себе си хора с различна политическа ориентация (Миллер, 2007: 57). И което е по-важно, че независимо от противоречията си, те са меншевики. Виктор Миллер споменава и още една важна причина за хегемонията на фракцията през 1917 г. – нейните лидери и организации се оказват на правилното място в правилния момент. Това несъмнено е така – повечето от водачите на останалите партии са или в затворите, или в емиграция. Самите меншевики тогава са без основните си лидери. За това си спомня и Ю. Денике: „Нямаше никой от политическите ръководители и теоретици на партията... Повечето от присъстващите бяха от неколямата фракция на IV Държавна дума“ (Денике, 1988: 36). Те принадлежат на „практиците“ в меншевизма и основната им задача е да организират работниците, особено в ле-

галните органи. Според тях управлението на страната не е тяхна работа, те са неподготвени за това, а и не е дошло времето им. След февруари те се спускат да създават Съвет на работническите депутати. Поведението на „практиците“ задава и действията на цялата фракция да не поема властта, въпреки огромната подкрепа от народа.

Ир. Церетели се възползва от отсъствието на утвърдените лидери на меншевиките и става основна фигура в течението, а и променя неговата политика дотолкова, че то да стане и част от управлението на Русия. Една от най-ярките черти на грузинеца е неговата решимост за действие. Като цяло повечето меншевики, които задават политиката на фракцията, са пасивни, те са по-силни в речите си, в писането, в споровете с опонентите си, но не и в делата си. Тези, които действат в руската социалдемократия, са болшевиките. Ир. Церетели няма интелектуалните възможности на Мартов, на Акселрод, на Потресов, но през 1917 г. е в Русия и готов да поеме отговорност за действията си. Неговите идеи не са оригинални, не са нещо повече от това, което предлагат останалите ръководители на фракцията, но неговото желание да види работеща демокрация в страната надделява и той е готов на всичко, за да постигне това. Троцки си спомня за този момент от историята на меншевизма, когато Ир. Церетели става водеща фигура в него: „Най-после през 1917 г. той (Мартов) прави нерешителен завој вляво и във фракцията си отстъпва ръководството на Церетели и Дан, т.е. на двама души, от които първият в умствено отношение, а вторият във всяко отношение изобщо не могат да се сравняват с него“ (Троцки, 1995: 300). Причина за поражението на Мартов⁶⁾ е дългото му отсъствие от Русия, той губи връзката с работниците и не успява бързо да се ориентира в постоянно променящата се обстановка. Юлий Осипович е безспорният лидер на меншевиките, неговите идеи оформят облика на фракцията, но през 1917 г. остава неразбран. Сблъсъкът между емигрантите и останалите в Русия ясно се вижда в противоположните възгледи на Мартов, от една страна, и на Ир. Церетели, от друга. Първият застава начело на интернационалистите, към тази група принадлежат повечето социалдемократи, намиращи се извън пределите на Русия. Те участват активно в конференциите в Цимервалд и Кинтал, приемат възгледа, че войната не трябва да се продължава, и настояват за сключване на демократични мирни договори, без анексии и контрибуции. Характерно за интернационалистите е, че от 1917 г. отказват всякакво сътрудничество с буржоазията. Въпреки че зад Мартов застават П. Акселрод и Александър Мартинов, интернационалистите нямат болшинство в страната. Мартов и неговите сподвижници дори се различават и визуално от останалите, които не могат да разберат „странния чужд език“, на който говорят, странните им дрехи и маниери. Провинциалистите не разбират и етическия кодекс на интернационалистите и интелектуалната им широта – неща, които са много по-важни за тях, отколкото съхранението на властта (Хеймсон, 1995: 147).

Но за губенето на реална представа за политическите процеси може да бъде обвинен и Ир. Церетели, особено когато става част от управляващото правителство. Тогава той бързо забравя основните искания на работниците и прокарва идеята за тяхното по-нататъшно решаване, тъй като в този момент няма условия за тяхната реализация. Убеден е, че след Февруари зад „революционната демокрация“ застават хора, които разбират сложността на ситуацията, такива, които не очакват моменталното провеждане на политическите и социалните промени. Ир. Церетели смята, че те „инстинктивно чувстват правотата“ на това решение (Церетели, 2007: 241). Много меншевики след октомври, а и изследователи на това политическо движение ще обвинят грузинеца, че със сляпата си вяра в демокрацията, с „празните“ си приказки за компромис, съдържането на социалдемократите след февруари, безусловното подчинение на либералите и т.н. тласка меншевиките към пропаст. Действително това е така, но не може цялата отговорност да бъде хвърлена само към един човек.

Ир. Церетели става идеолог на най-голямото течение в меншевизма след февруари 1917 г. – това на „революционното оборончество“. Точно това течение определя политиката на Съветите, а частично и на Временното правителство (Хеймсон, 2009: 25). В него създателят му преплита по малко и от интернационалистическите (самият Церетели преди 1917 г. е интернационалист), и от отбранителните възгледи на меншевиките, като по този начин улеснява техния избор. „Оборонците“ са другата голяма група меншевики през 1917 г., те са за участието на социалистите в отбранителните усилия в периода на Първата световна война. Идеите на „революционното оборончество“ идват точно навреме – те, от една страна, сплотяват интернационалистите и отбранителите, а от друга, съумяват да изградят съюза между либерали и социалдемократи във Временното правителство. Тези идеи са и една от най-важните причини меншевизмът да има такъв успех след февруари 1917 г., а също и да издигне своя създател на ръководна позиция във фракцията. Социалдемократите намират в течението тази сила, която може да защити постигнатото след Февруарската революция, и са готови на всичко, дори и на въоръжена защита срещу враговете, и най-вече срещу германския империализъм. Грузинецът предлага формула, по която да се ръководят социалистите, давайки вот на доверие на Временното правителство в работата му за подкрепа на революцията, сключване на мирен договор без анексии и контрибуции, свикване на Учредително събрание и др.

До идването на Ир. Церетели в Петроград един от най-оспорваните въпроси в меншевишкия лагер е този за войната. Едните смятат, че е недопустимо нейното продължаване, докато „оборонците“ са на мнение, че армията е длъжна да защити „революционното отечество“. Като цяло, преди да бъдат избистрени идеите на „революционното оборончество“, документите, идва-

щи от меншевиките, са доста обърквачи. Те искат прекратяване на войната, да се спре завоевателната политика, да се сключи демократичен мир, а в същото време се заявява, че за защита на революцията ще се бият до последна капка кръв: „В името на защитата на революцията е необходима и отбрана на страната от външни врагове“⁽⁷⁾. В същия двусмислен контекст са и издаденият манифест на Петросъвета⁽⁸⁾, а също и резолюцията на ОК РСДРП от 19 март⁽⁹⁾.

Всичко това обърква както редовите меншевики, така и Временното правителство, което не приема подобна политика на Съвета. Водачът на кадетите и министър на външните работи в правителството на княз Лвов Павел Милюков заявява, че Русия няма да наруши договореностите си със съюзниците, а също и че Съветът няма законен статус и не може да се меси във военния въпрос. Водачът на либералите ще стане най-явният критик на Съвета, като настоява за възможно най-малко отстъпки пред него.

В създалата се обстановка настроенията сред меншевиките клонят все повече към позициите на „оборонците“, голяма част от „интернационалистите“ започват да преосмислят идеята за отхвърлянето на войната като неправилна, тъй като това би застрашило постигнатото от революцията. Раздвоението сред меншевиките, незачитането на тяхното мнение от страна на Временното правителство, въпреки влиянието на Съвета сред населението, ги вкарват в доста неизгодно положение, от което те не знаят как да излязат. От тази „дупка“ те изплуват благодарение на Ир. Церетели и „революционното обончичество“. Новата концепция успява да сближи Петросъвета и Временното правителство, а и да заздравя редиците на меншевизма. Благодарение на нея и на промяната във възгледите на меншевиките по двата най-важни въпроса – за войната и за властта, те успяват да влязат и в коалиционното правителство (Галили, 1993: 143). Тоест, новият водач на меншевизма успява да промени още една тяхна позиция – тази за властта. И докато за първата не влага кой знае колко усилия, то за втората положението е коренно различно.

Въпросът за властта вълнува социалдемократите още от самото създаване на тяхната организация. По време на Първата руска революция той предизвиква не един остър спор между меншевики и болшевики. От самото начало меншевиките, следвайки идеите на Георги Плеханов, са на мнение, че първо трябва да се извърши социалистическа революция и едва тогава властта да мине в ръцете на РСДРП. През 1905 г. по време на Женевската конференция⁽¹⁰⁾ е приета резолюция, в която се заявява: „Затова социалдемократията не е длъжна да си постави за цел вземането на властта или да я раздели във Временното правителство, а е длъжна да остане партия в крайна революционна опозиция“⁽¹¹⁾.

Тази своя позиция меншевиките следват до 1917 г. За тях мобилизацията на работниците, превръщането им от аморфна маса в активно мислещо

общество са много по-важни цели, отколкото взимането на властта. Може би и затова те се отличават от болшевиките със своя висок политически морал, с ценностната си система, която не един път им поставя тези граници на поведение, които при техните опоненти липсват. Всичко това ги доближава много повече до западните политици и интелегенти, отколкото „всяка една група от средите на руската емиграция“ (Хеймсон, 1995: 143). Меншевиките не са подвластни и на демагогията, и на гръмките лозунги, с които Ленин си служи прекрасно. Затова властта за тях не е цел, не е инструмент, с който ще се оправи положението в Русия. Ир. Церетели е изумен от случващото се с меншевиките, за него историята не знае друг такъв случай, когато политически партии (има предвид руските социалистически демократи) – получаващи подкрепата на толкова голяма част от обществото, са толкова малко склонни да вземат властта (Церетели, 1963: 403).

Според Ю. Денике отказът за участие във властта през първите дни на революцията е „парадоксален факт“, но в същото време е съвършено логически ход, произтичащ от „меншевишката психология“ (Денике, 1988: 35). Денике споменава и още нещо, което се оказва решаващо – липсата на „воля за власт“. За меншевиките извършената революция е буржоазна и те нямат място във властта, надделява и мнението, че им липсват и подготвени кадри за управление.

От цялата тази концепция произлизат още два парадоксални факта: първо – с отказа си да участват в управлението на страната, но имайки контрола над Петросъвета, те стават участници в него. Между другото, меншевиките държат в свои ръце Съветите в по-големите градове на Русия. Тази форма на управление остава с името „двувластие“. Ир. Церетели смята, че Съветите участват в създаването на Временното правителство, въпреки че в началото повечето са против влизането в него (Церетели, 2007: 237). И вторият факт – меншевиките стават част от правителството в блок с либералите, тоест, стават част от властта преди извършването на социалистическа революция. По този път ги повежда Ир. Церетели. Както отбелязва Ст. Тютюкин, той много лесно преодолява „вътрешнопсихологическата трудност“, която се състои в необходимостта пролетариатът да се самоограничи в условията на буржоазна революция, като по този начин закрепил нейната победа (Тютюкин, 2002: 320). От Февруари до Октомври в Русия се създават по-скоро два центъра на управление – Съветите и Временното правителство.

Грузинецът е готов на всякакви отстъпки пред буржоазията, за него влизането в коалиция с нея е единственият правилен ход за социалдемократите. Ир. Церетели не иска властта, той по-скоро иска да осъществи контрол над правителството, за да е сигурен, че то ще изпълни своите обещания. Но меншевишкият лидер е сигурен в едно – болшевиките не са прави, като смятат, че работниците могат да преодолеят всички трудности, свързани с управление-

то, че те са готови да управляват. Неслучайно на Първия конгрес на Съветите през юни 1917 г. Ир. Церетели заявява: „В момента няма такава политическа партия, която да каже: дайте в нашите ръце властта, тръгвайте си, ние ще заемем вашето място“. Ленин му отговаря от място: „Има. Има такава партия“. На конгреса болшинство са есерите, следвани от меншевиките и накрая болшевиките, взима се решение властта да се даде на Временното правителство. Но това „провикване“ на Ленин не е празна приказка, болшевиките се готвят за реалното взимане на властта. Първите стъпки към това са демонстрациите в началото на юли.

За меншевика взимането на властта само от социалдемократите ще е губно за Русия, то ще доведе „...единствено до разрушение на промишлеността и глада на милиони трудещи се“ (Церетели, 1963: 178). Това твърдение се оказва напълно вярно, но надеждите, които дава за коалиция между буржоазия и пролетариат, претърпяват крах. В условията на политическата действителност в Русия подобна връзка няма как да излезе печеливши. Въпреки това Ир. Церетели продължава агитацията си за подкрепа на Временното правителство. За няколко дни той успява да наложи сред по-голяма част от меншевиките вижданията си за войната и правителството, като по този начин оформя и идеята за „революционното оборончество“. Преди Февруари 1917 г. Ир. Церетели е изявен интернационалист, действително той не престава да настоява за сключване на мир без анексии и контрибуции, това проличава особено по време на „априлската криза“. Но меншевикът настоява и за отбрана на революцията, така се получава центристката позиция – борба за мир и защита на революцията. Резултатът е един – влизането на меншевиките във властта, въпреки тяхното принципно нежелание. За участието в коалиция са и Александър Потресов и Георги Плеханов.

На 29 март Ир. Церетели чете от името на Петросъвета доклад за войната, който ще се превърне в основа на неговата политика. В него се казва, че в Русия никога досега демокрацията не е била така силна и без нейното съдействие не може да съществува правителство, не може да се управлява страната. Докладчикът застъпва основните искания на интернационалистите за сключване на демократичен мир, за отказ от империалистически цели, но и настоява за отбрана на революцията от вътрешни и външни врагове. Дори пролетариатът трябва да мобилизира всичките си сили за подпомагане на армията и фронта¹²⁾.

На съвещанието преобладава оборонческото настроение, то е засилено и от присъствието на делегати от действащата армия. М. Ромма, който е и меншевик, заявява, че отслабването на армията ще е удар не само върху свободата, но и върху „жизнените интереси на страната“¹³⁾.

Ир. Церетели чете и доклад по другия важен въпрос за социалдемократите, което му позволява отново да наложи своето виждане в цялостната политика на Петросъвета – отношението към Временното правителство. Меншевишки-

ят лидер много добре разбира, че това са двата най-важни проблема, които са на дневен ред пред партията, и ако успее да промени вижданията към тях, ще постигне и желаното от него сътрудничество с буржоазията. В доклада той настоява за подкрепа на Временното правителство, въпреки че Петросъветът има силите да вземе властта и да сформира самостоятелно правителство. Съветва пролетариата да не бърза, да изходи от това, не какво може да направи в момента, тоест, да завладее, а да „удържи и закрепим“. Важното е не че републиката ще е буржоазна, а че ще е демократична. Петросъветът ще играе ролята на контролен орган – ако Временното правителство не изпълнява своите задължения и се обърне против демокрацията, ще влезе в конфликт с него¹⁴). Реално след влизането в правителството липсва контрол над либералите, той е заменен с подчинение.

Грузинецът постига целта си, резолюциите за войната и Временното правителство са приети по предложения от него начин. „Революционното оборончество“ става водеща концепция в меншевизма, а оттам и в Петросъвета. Коалиционното правителство е формирано на 5 май. В него влизат десет представители на буржоазията, а социалистите са шест. Меншевиките са двама: Ир. Церетели – министър на пощите, и Матвей Скобелев – на труда. Неслучайно министерството на труда е дадено на социалдемократите, но въпреки това те не успяват да прокарат своята социална политика. Пропускат шанса да реализират на практика обещанията си за подобряване на живота на работниците. Напротив, отношенията между работници и работодатели се обтягат. Към лятото на 1917 г. пролетариатът е убеден, че не може да защити своите интереси в рамките на политиката, водена от меншевизма, което ги тласка все по-вяло (Смирнова, 2009: 261).

Въпреки че става основна фигура в меншевизма, Ир. Церетели има и доста противници вътре в течението. Един от най-яроствните е левият меншевик Н. Суханов, който подкрепя Мартов. В неговите три тома „Записки о революции“ политиката на Ир. Церетели е подложена на сурова критика. Икономистът се учудва как Ир. Церетели сменя позицията си за използването на революционни методи за „обуздаване на империализма“ с търсене на миротворчески потенциал в самия империализъм. Суханов определя това като нещо безумно. Оттам идва и изводът му, че всички разговори за демократичен мир са обречени на провал, че „немските канибали непременно искат Бресткия мир, а англо-френските – Версайския“, настъплението на руските войски юни-юли 1917 г. води до спирането на мирното движение, обхванало Европа (Суханов, 1992: 29–34). Друга голяма грешка на Ир. Церетели според Суханов е, че следвайки желанията на кадетите, социалдемократите не правят нищо за бързото свикването на Учредително събрание.

В желанието си да види работещо демократично правителство, което да изкара Русия от кризата и войната, Ир. Церетели се оказва подвластен на по-

литика, която няма как да доведе до нищо добро. Идеята му за класово сътрудничество и национално единство е привлекателна и благородна, но не е съобразена с „грубата руска действителност“¹⁵⁾.

Ако се проследят речите на меншевика, ще се види как той постепенно заменя думите „социалистическа партия“, „социалистическо движение“ с „революционна демокрация“. В книгата му „Кризис власти“ това понятие е използвано многократно. Когато влиза в Коалиционното правителство, Ир. Церетели оставя на заден план желанията на работниците за излизане от войната, за въвеждане на осемчасов работен ден, за свикване на Учредително събрание и др., като започва едно празно говорене за демокрация, компромис, човешки права и т.н. Критиката към „центъра“ на меншевиките става все по-силна и тя идва най-вече от лявото крило във фракцията, водено от Мартов. Той не престава да повтаря, че нежеланието да се извършат обещаните реформи и пагубното сътрудничество с либералите водят страната към пълен крах. Мартов още от самото начало иска да приемат мнението му, че сътрудничество с либералите не е желано. Разбирайки, че има подобни желания сред меншевиките, той бърза да предупреди от Цюрих: „Телеграфирайте на Чхеидзе нашето мнение – всяко участие в коалиционен кабинет е недопустимо. Мартов“¹⁵⁾. По време на Обединителния конгрес на РСДРП (обединена) – така започва да се нарича партията след конгреса, интернационалистът чете доклад „За политическото положение и задачите на партията“, в него „центърът“, воден от Ир. Церетели, е обвинен в бавното погубване на партията. Според Мартов буржоазията е свършила своята работа при падането на царизма и тогава съюз с нея е бил оправдан, но при новите политически условия този съюз не е необходим. Защото буржоазията сега поддържа контрареволуционните сили – военната каста. За тези, които са със сегашното управление, гледната точка на „общодемократическото“ и тази на класовопролетарското далече не съвпадат. Политиката, която водят меншевиките в Коалиционното правителство, е „пълно забравяне и отрицание на пролетарския марксизъм...“ (Мартов, 2000: 360).

Поредната грешка на Ир. Церетели е резултат от преценката относно силата на Съветите – според него тя отслабва и те трябва да бъдат заменени с други демократически органи на управление. Но през 1917 г. ролята им става все по-голяма, огромна част от населението вижда в тях истинската власт в Русия. Ю. Денике споделя, че Съветите имат водеща роля в управлението: „В очите на населението правителството се възплъщаваше не в държавните органи, а в Съветите“ (Денике, 1988: 48). Но той вижда и хаоса, който се поражда от „двувластието“, неспособността да се изгради работеща администрация. Всичко това води, както се споменава на много места, до „многовластие“, а на места и до „безвластие“. Така или иначе, властта на Съветите не пада, а расте и този процес продължава до Октомври, когато болшевиките взимат

властта точно чрез тези органи на демократично управление, поддържани в създаването си по ирония на съдбата от меншевиките. Ир. Церетели не успява да оцени истинската им мощ заради догматичната и сляпа вяра, че в Русия може да се наложи западният парламентаризъм и той да заработи както там. Болшевишкият лозунг „Цялата власт на Съветите!“ скоро след преврата губи своето значение. Те стават „безвластен придатък на едностранна система“, носеща името тоталитаризъм (Злоказов, 1997: 4).

Нито Временното правителство, нито Коалиционното успяват да се справят с важните проблеми в Русия: войната, продоволствията, земята, свикването на Учредително събрание. Стига се до изпращане на редовна армия или казаци за усмиряване на селяните, но „...губейки търпение, те започват сериозно да решават аграрния въпрос – със свои сили и свои методи“ (Суханов, 1992: 222).

Разбира се, подобни методи по никакъв начин не съвпадат с водената и пропагандирана морална политика на меншевиките. Нито един техен лидер не би сторил подобно нещо. Трудно можем да си обясним мълчаливото съгласие на Ир. Церетели с това. Или той наистина не вижда разминаването на тази политика с действителните неща, които се случват в Русия, заслепен от настъпилата „демокрация“, или не може да направи реална преценка. Мартов ненапразно заявява, че меншевиките в Коалиционното правителство са „усетили сладко-горчивия вкус на властта“. За грузинеца властта винаги се е стремяла да ползва „...средствата на моралните убеждения“ (Церетели, 2007: 252). Но както и по време на юлските събития, той е сигурен, че „демократичното управление трябва да покаже, че няма да се колебае да отговори със сила на опита на малцинството да използва насилие“ (Церетели, 2007: 235).

Ир. Церетели осъзнава и признава някои от своите грешни ходове, но повечето са премълчани. Така след Октомври той пише, че коалицията е била „наистински необходима“. Социалистическо правителство е нямало да се приеме при неизвършена социалистическа революция, а наличието на буржоазия в коалицията е носело две важни неща за общото успокоение на народа: първо – на самите буржоазни слоеве, и второ – напомня на пролетариата за значението на буржоазията за общата икономика на страната. Според него грешката е не в принципа на коалиция, а че „революционната демокрация не удържа своята ръководеща роля...“, че не разбира какво първостепенно значение има за съдбата на революцията фактическото осъществяване на властта на революционната демокрация...“ (Церетели, 2007: 253).

За тази политика вътре в Коалиционното правителство грешката е изцяло на водача на „центъра“ в меншевишкото крило. Това се дължи както на слабостта на самия меншевизъм, така и на негови лични. Стига се дотам, че меншевиките след Февруари 1917 г., следвайки своите разбирания за марксизма, не успяват да предложат нищо на народа, за да ги подкрепи. Тази политика

на „сдържане“ води до отдръпването на работниците от „центъра“ и ги тласка все по-вляво. „Сдържането“ идва от политическото мислене и поведение на меншевиките, които ги отличават най-вече от болшевиките. Леополд Хеймсон изброява някои от тези характеристики: първата (тя беше спомената многократно) е неизбежното наличие на два стадия на революцията: буржоазна и след значителен исторически интервал – социалистическа; втората – вярата, че историческият процес се води от масите, а не от наличието на революционен елит. Затова те винаги залагат на развитието на съзнателността и самостоятелността на пролетариата; третата – дълбоката западна ориентация не само в идеологически и политически аспект, но и в културен; след 1905 г. меншевиките са убедени, че без подкрепата на буржоазията в страната няма да могат да се извършат необходимите реформи, които да доведат до налагането на социалистически строй. Последното идва и от недоверието, което меншевиките имат към селяните, към техните възможности и революционния им потенциал (Хеймсон, 1994: 50–53). Ир. Церетели също е подвластен на всички тези разбирания и на моменти ги следва сяпало. Така, когато доверието в правителството и в буржоазията е изчерпано напълно от страна на работниците през лятото на 1917 г., той не престава да поддържа идеята за коалиция. Между Февруари и Октомври 1917 г. меншевиките нямат реална програма на действие, която да предложат. Плюсозете, с които разполагат след падане на самодържавието – като легален политически живот, участие на работниците в дейността на партията, еволюционен път на развитие, компромисна политика, много бързо губят значимостта си. През май един меншевик споделя, че меншевиките са се „окопали“ на буржоазна позиция, докато меншевизмът остава правителствена партия в буржоазно правителство, той е обречен на бездействие и извършва над себе си своеобразно политическо „харакири“¹⁶).

Ир. Церетели не проявява твърдост относно либералите, но спрямо болшевиките е безкомпромисен. Още с идването си в Петербург, а и особено след „Априлските тезиси“ на Ленин, които са за бойкот на Временното правителство, работнически контрол над производството, властта в ръцете на Съветите и т.н., грузинецът е сигурен, че главната опасност за демокрацията в Русия идва от ляво. От максималистката пропаганда, която използва всякакви средства, за да срине революционната демокрация и по този начин да застави мощното демократично движение да се изроди в гражданска война (Церетели, 2007: 247).

Юлските събития дават основание на правителството да се разправи с болшевиките, но те го пропускат. Дори Ленин е убеден, че противниците му ще се възползват от създалата се ситуация. В разговор с Троцки той казва: „Сега ще ни избият. Това е най-подходящият за тях момент“. „Но Ленин надцени противника – не злобата, а решимостта и способността му да действа“ (Троцки, 1995: 35).

Ир. Церетели смята, че е постъпил напълно в духа на „революционната демокрация“. За него един демократичен режим, който се опира на болшинството от народа, може да избави страната от репресивни мерки или да ги сведе до минимум (Церетели, 2007: 235). Това изречение, което Ленин казва на Троцки, разкрива какво би направил той в подобна ситуация. Погледнато обективно, въпреки че много от съпартийците на грузинеца го упрекват за репресивните мерки срещу болшевиките (най-вече Мартов), трябва да признаем, че той действа правилно. Какво друго би трябвало да предприеме, за да защити управлението от Ленин и неговите последователи? Ир. Церетели много добре знае на какво са способни болшевиките, когато тръгнат да преследват своите цели, знае и как действат те. Излизането на масите на улицата е плюс за тях, затова иска да спре с всякакви средства подобни действия. В тези дни грузинецът показва воля за действие и поема отговорността за това вече и като министър на вътрешните работи (от 8 юли). След време споделя, че това решение не е било лесно: „Аз преживях дълбоко душевно вълнение... , когато от думи трябваше да мина в действие и да предприема репресивни мерки срещу тези, които доскоро бяха другари в борбата за свобода“ (Церетели, 1963: 377). От една страна, заплахата от установяването на лява диктатура е спряна, но от друга, границата между демокрацията и диктатурата е преодоляна. С идването на Керенски на власт периодът на демокрация завършва, зачерква се съществуващата в началото на ХХ в. алтернатива за демократична република¹⁷). През юли болшевиките са спрени, но не и през октомври.

След юли нещата се обръщат, меншевиките започват да губят позициите си сред масите, а тяхното място е заето от болшевиките. Оценката на Ир. Церетели този път е вярна. Според него точно сега е бил моментът да се създаде силно правителство. Вместо това те се съгласяват да се изгради правителство, което не е длъжно да има връзка с партиите и организациите, а това означава отслабване на революционната демокрация в правителството. Създава се парадоксално положение. Всички е трябвало да работят за силна изпълнителна власт, но постигат правителство, „висящо във въздуха“, лишено от връзка с организациите, които са източникът на неговата сила (Церетели, 2007: 238).

На практика се създава правителство, което, вместо да започне работа за решаване на най-острите въпроси сред обществото (мир, земя, хляб), хвърля огромни усилия за борба срещу собствения си народ, губещ все повече доверието си в него. Наложеният репресивни мерки бързо рушат крехката демокрация, те се извършват в името на „спасение на революцията“.

Ир. Церетели продължава да разсъждава защо демокрацията не успява. Тя е трябвало да покаже твърдата си воля за действие и да вземе върху себе си цялата отговорност, но не притежава тази воля. Отговорът му на въпроса защо не притежават тази воля, е интересен – заради болшевиките. Защото не успяват да се разправят с тях така, като е трябвало да го направят. Не успяват

да обединят демократичните сили и да им вдъхнат воля за борба. Такава воля притежават болшевиките и водят война с демокрацията до смърт, като не се спират пред нищо (Церетели, 2007: 239–250). Меншевикът не престава да обвинява болшевиките за неуспеха на демокрацията, съжالياва, че не са успели да създадат силно правителство, което да се справи със силите, които се обръщат към „разрушителния инстинкт на масите“. Причините за това търси в психологията на самите демократични сили: те не се оказват подготвени в обстановката, която създава руската революция, в революционната история за първи път ръководещата роля се поема от социалистите, а главната опасност за свободата идва от ляво (Церетели, 2007: 244).

Това е така, но не изцяло. Самите съпартийци на Ир. Церетели неведнъж са говорили за възможността водеща роля в буржоазната революция в страната да имат социалдемократите. Това произтича от особеностите на развитието в Русия. Оттук и предупреждението, че преди извършването на социалистическа революция властта не трябва да се взима от тях. Провалът на грузинеца доказва това правило. Той говори за неспособността да се създаде силно правителство, за борбата с болшевиките, но не споменава, че това правителство не успява да извърши нито една реформа, с което още повече подхранва устрема на левите сили.

На 19 август меншевиките провеждат свой Обединителен конгрес, който да отговори на наболелите въпроси от така създалата се обстановка. Но най-важното, което показва той, е разрывът във фракцията. Според Борис Орлов той е основната причина за провала на меншевиките (Орлов, 2005: 399). Превес има центърът с водачи Церетели и Дан, те продължават да подкрепят коалицията като единствената демократична форма на управление, която води страната напред. Вдясно са привържениците на Потресов, според него буржоазията остава прогресивна обществена сила и пролетариатът трябва да действа заедно с нея, за да се избегне надигащата се катастрофа. Но той упреква центъра за избора му на съюзник в лицето на „социалистите революционери“, като ги нарича „гигантска социалреволюционерна нула“. Вляво Мартов и интернационалистите са против коалицията, но и против избързването със самостоятелно социалистическо правителство¹⁸⁾.

Несправянето с най-важните въпроси довежда до Корниловия метеж, който още повече изкарва на повърхността утопията за съюз между пролетариат и буржоазия в Русия. Самите кадети не изключват установяването на военен режим като средство за справяне с политическата криза, за която имат немалка вина. Без съмнение 27 август води, или по-точно доближава, Русия до 25 октомври. За това споменава и Ал. Керенски в спомените си за Корниловия метеж, озаглавени „Прелюдия към болшевизма“. За него авантюрата на ген. Корнилов е съдбоносна за страната. Тя болезнено удря по съзнанието на народа, който

започва да гледа на това като заговор на буржоазията и висшите слоеве на обществото против работниците и демокрацията. Болшевиките до 13 август са безсилни, а на 7 септември са водещи в Петросъвета (Керенски, 2006: 17–18).

Керенски носи немалка вина за създалата се ситуация. Едва проходящата демокрация се справя с удара отъясно, но закономерното залитане на революцията вляво се оказва по-силно от нея. Започва болшевиизирането на Съветите.

Дни преди Обединителния конгрес, а и преди болшевиките да вземат властта, меншевиките излизат с резолюция за по-решителни мерки в борбата за мир, даване на земята в ръцете на селяните и свикване на Учредително събрание. Трябва да се отбележи, че програмата на меншевиките, останала с името „14 август“, която е внесена за разглеждане на Държавното съвещание (то се провежда между 12 и 15 август и има за цел да обедини всички патриотични сили в страната), представя съвкупност от мерки за излизане от кризата. Тя е написана от Ф. Дан и има интересни предложения, особено в социално-икономическата си част¹⁹). Но както отбелязват и С. Тютюкин, и Л. Хеймсон програмата е неприемлива за буржоазията и е лишена от възможността да се въплъти в реалния живот (Тютюкин, 2002: 382; Хеймсон, 1997: 47–55). Меншевиките закъсняват с тази програма, или по-точно с нейното изпълнение. Ир. Церетели, както и останалите лидери на фракцията, нямат тази държавническа способност да предвиждат събитията, за да могат да изменят техния ход.

Временното правителство се проваля, а с него и Ир. Церетели. В желанието си да изгради демократичен строй бавно, без да се бърза, без да се обещават неща, които не могат да се изпълнят (опростени в лозунги), като се извърши огромна организационна работа, меншевикът, без да иска, се превръща в проводник на политиката, провеждана от либералите (а след това и от Керенски). Той е използван от тях, за да укрепят властта си в правителството и да държат чрез Съветите масите далеч от улицата. Но тук трябва да се допълни, че меншевиките виждат своя съюзник именно в буржоазията, а не сред най-близките си – болшевиките. Те вярват, че в Русия демокрацията ще се изгради от тази коалиция. Но за съжаление, не разполагат с необходимото време, а работниците и селяните са на ръба на търпението – още нещо, което меншевиките не успяват да предвидят. Споровете кой доминира в Коалиционното правителство продължават, но отговорността за провала трябва да се носи както от либералите, така и от социалистите. През октомври нито една политическа сила не може да предложи алтернатива на болшевиките, оттук и твърдението, че правителството „бездейства“ по време на преврата.

Провалът на меншевиките и на Ир. Церетели е заложен още в самото начало. Самата интерпретация на марксизма, която е догматична, им пречи да

видят реалната обстановка в Русия, те започват да се лутат между това, което искат да направят и което смятат, че е правилно, и неспособността да го извършат. През цялата си история меншеvizмът иска да наложи западната парламентарна демокрация като начин на управление, не осъзнавайки, че реалността в Русия не позволява това. Болшевиките действат по-практично, те „осъществяват русификация и ориентализация на марксизма“ (Бердяев, 1994: 117). Липсата на воля за участие в управлението също кара меншевиките да изглеждат несигурни и подвластни на либералите във Временното правителство. Следвайки заръките на Г. Плеханов, те не желаят да влязат във властта преди социалистическата революция, но въпреки това го правят. И когато имат превес и силата за формиране на самостоятелно социалистическо правителство, отказват да поемат тази отговорност, което кара масите да свалят доверието си в тях. Всичко това, като се прибавят и провалът в социалната им политика, отлагането на така желания мир, разпадането на отделни течения, води до неизбежна катастрофа. Катастрофа, от която се възползват болшевиките. Те свалят един демократичен режим, за да го заменят с диктатура, като по този начин спират развитието на страната с години напред. През 1917 г. пред Русия има два пътя: единият – на компромиса, другият – на радикалните действия. Това са и двата типа политическа култура в руската социалдемократия. Страната за пореден път е изправена пред избора Изток или Запад, Европа или Азия. С Октомври 1917 г. Русия прави своя избор, доказвайки силата на авторитарните традиции сред населението. Или за нея важи правилото, че пътят към демокрация минава през диктатура. Остава да се осланяме на думите на А. Янов, че в Русия „европейската традиция е винаги жива и никакъв терор не може да я изкорени“ (Янов, 2000: 89–90).

БЕЛЕЖКИ

1. За Ираклий Церетели виж подробно: Николаевски, Б. (1959). И.Г. Церетели. В: Социалистический вестник. № 6–12; Корников, А. (1959). И.Г. Церетели (669–670). В: Политические партии России. Конец XIX – первая треть XX в. Энциклопедия. Москва; Тютюкин, С. (2002). Меншеvizм: Страницы истории. Москва.
2. Рабочая Газета, 1917, 12 март №6.
3. Още от създаването на РСДРП меншевиките се опитват да ограничат влиянието на интелигенцията и да накарат работниците да вземат по-голямо участие в дейността на партията. Според тях тя трябва да се изгради отдолу нагоре, а не обратно.
4. За разлика от болшевиките, които избират бойкота, меншевиките участват в Първата държавна дума (1906). По-късно Ленин ще признае, че болшевишката тактика е била грешна. Резултат от легалния живот на меншевиките е и създаването на първия Съвет на работническите депутати в Урал

през 1905 г., в тях Мартов вижда вплътена идеята им за революционно самоуправление.

5. За това пише американската изследователка на меншеvizма Зива Галили. В своята книга „Лидеры меньшевиков в русской революции“ тя нееднократно набляга на този факт, като смята, че той има връзка и с наличието на много евреи и грузинци във фракцията. Според нея меншевиките са граждани и по произход, и по психология. Това потвърждава и Леополд Хеймсон, с чието име е свързано едно от най-мощните изследвания за изучаване на историята им. Той става директор на междууниверситетски проект за изучаване на меншевишкото движение.
6. За възгледите на Ю. О. Мартов виж: Савельев, П., С. Тютюкин. (1995). Юлий Осипович Мартов (1873–1923): человек и политик. – В: Новая и новейшая история, №5; Атанасова, А. (2011). Юлий Осипович Мартов – против большевизма. В: Общности и идентичности в европейското пространство. Шумен.
7. Това решение е взето на 6 март на събрание на близо 200 меншевики. Решенията са публикувани в „Рабочая Газета“ от 8 март 1917 г. Самият вестник започва своята работа като печатен орган на меншевиките след 3 март, когато е взето решение за неговото създаване.
8. Петроградският Съвет на работническите депутати е сформиран на 27 февруари. За негов председател е избран лидерът на меншевиките в Думата Николай Чхеидзе. На 1 март към него се присъединяват и войнишките секции на Съвета и той става Съвет на работническите и войнишките депутати.
9. *Меньшевики в 1917 году*. Т. 1, 1994, М., с. 157.
10. Женевската конференция на меншевиките е проведена през 1905 г., паралелно с нея большевиките свикват III конгрес на РСДРП. Двете събития показват дълбоките различия между двете фракции, които дори не успяват да се съберат за общ конгрес. През 1906 г. те провеждат своя IV Обединителен конгрес, като меншевиките не престават да го наричат III, показвайки по този начин нелегитимността на III конгрес на большевиките от 1905 г.
11. О завоевании власти и участии во временном правительстве. *Меньшевики. Документы и материалы 1903 – февраль 1917 г.*, М., 1996, с. 123.
12. *Меньшевики в 1917 году*. Т. 1, 1994, М., 161–166.
13. Пак там, с. 168.
14. Пак там, 169–172.
15. Пак там, с. 250.
16. Цит. по: Миллер, В. (1995). 1917-й: взлёт и падение меньшевиков. В – *Свободная мысль*, №10, с. 69. Бакулин, В. (2004). Между догмой, иллюзией и реальностью: меньшевизм в 1917 году. – В: *Отечественная история*.
17. Герасименко, Г. (2005). Судьба демократической альтернативы в России 1917 года и роль её лидеров. – В: *Вопросы истории*, №7, с. 12.

18. За това виж: *Меншевики в 1917 году*. Т.2, 1997, М., 357, 371–375.
19. За това виж: *Меншевики в 1917 году*. Т.2, 1997, М., 288–297.

ЛИТЕРАТУРА

- Бердяев, Н. (1997). *Извори и смисъл на руския марксизъм*. Москва.
Бицилли, П. (2006). *Избранные труды по средневековой истории: Россия и Запада*. Москва.
Галили, З. (1993). *Лидеры меньшевиков в русской революции*. Москва.
Денике, Ю. (1988). *Меншевики в 1917 году*. – В: *Меншевики. Сб. Воспоминаний и документов*. Составитель Ю. Фельштинский. Бенсон, Вермонт.
Злоказов, Г. (1997). *Меншевицско-эсеровский ВЦИК Советов в 1917 году*. Москва.
Керенски, А. (2006). *Прелюдия к большевизму*. Москва.
Мартов, Л. (2000). *О политическом положении и задачах партии*. – В: *Мартов Ю.О. Избранное*. Москва.
Миллер, В. (2007). *Меншевицкая партия в 1917 году*. – В: *РСДРП (о) в 1917 году Документально-исторические очерки*. Москва.
Орлов, Б. (2005). *Социал-демократия: история, теория, практика*. Москва.
Смирнова, А. (2009). *Петроградские меньшевики: от триумфа к поражению*. – В: *Социал-демократия в российской и мировой истории*. Москва.
Суханов, Н. (1992). *Записки о революции*. Т.3. Москва.
Троцки, Л. (1995). *Моя жизнь. Опыт за автобиография*. Ч.1 и Ч.2. София.
Тютюкин, С. (2002). *Меншевицизм: Страницы истории*. Москва.
Хеймсон, Л. (1995). *Меншевицизм и эволюция российской интеллигенции*. В – *Россия XXI, № 3–4*.
Хеймсон, Л. (2009). *Меншевики. От революций 1917 года до Второй мировой войны*. Москва.
Хеймсон, Л. (1994). *Меншевицизм и большевицизм (1903–1917): формирование менталитетов и политической культуры*. – В: *РСДРП (о) в 1917 году Документально-исторические очерки*. Москва.
Хеймсон, Л. (1997). *Меншевики: политика и проблема власти в 1917 году*. – В: *Меншевики в 1917 году, Т. 3, Ч. 2*. Москва.
Церетели, Ир. (1963). *Воспоминания о Февральской революции*. Т. 2. Париж.
Церетели, Ир. (2007). *Кризис власти*. Москва.
Янов, А. (2000). *Европа в политической традиции России*. – В: *П. Миллюков: историк, политик, дипломат*. Москва.

IRAKLI TSERETELI – ABOUT THE DEFEAT OF THE DEMOCRACY IN RUSSIA

Abstract. In 1917 Russia is given the chance to start along the road to democratic development. This possibility increases in the period between the February Revolution and the October takeover due to the fact that the power is in the hands of the political forces that want this to happen. One of them is the faction of the Mensheviks – the more moderate wing of the Russian Social Democratic Labour Party. In the course of those months their policy is formed by the Georgian Irakli Tsereteli who manages to change their attitude toward two important issues: the war and the power. But something gets wrong. Instead of strengthening the democracy, the Provisional government deepens the crisis and pushes the masses to the left. The democracy in Russia fails and this allows for the establishment of the totalitarian regime in the country.

Asya Atanasova, PhD

✉ Episkop Konstantin Preslavski Shumen University,
115, Universitetska Str.
9712, Shumen, Bulgaria
E-Mail: asya_atanasova@abv.bg